

ÇİN'İN “SINIRLI-STRATEJİK İŞ BİRLİĞİ” TEMELİNDE İRAN POLİTİKASI: ABD ETKİSİ

DR. HÜSNA TAŞ YETİM

Akademisyen MEDİPOL ÜNİ.

“

İran, resmî olarak kanıtlanmış petrol ve gaz rezervleriyle 1990'lı yıllardan itibaren enerji ihtiyacı artan ve bu nedenle büyük bir enerji ithalatçısı konumunda bulunan Çin açısından enerji üst devidir. Çin günümüzde enerji ihtiyacının yaklaşık %45'ini Körfez bölgesinden karşılamaktadır ve İran bu oran içerisinde önemli bir paya sahiptir.

”

Yarım asırdan fazla tarihsel bir geçmişe sahip olan Çin ve İran ikili ilişkileri özellikle son yıllarda dinamizm kazanıyor. 1971 yılında iki ülke arasında tesis edilen diplomatik ilişkiler, 1980'li yıllarda Çin'in İran'a silah sağlamasıyla birlikte askerî bir nitelik de kazanmıştır. 1980-88 İran-İrak Savaşı süresince Çin, İran'ın askerî destek sağladığı birincil kaynak olurken 1990'lı yıllara gelindiğinde ABD'nin İran'a yönelik çevreleme politikasını aktifleştirmesi Tahran açısından yükselen güç Çin'i daha da önemli bir aktör hâline getirmiştir.

Çin'in 1990'lı yıllarda özellikle ekonomik alanda gösterdiği

büyüme performansını uluslararası alandaki etkisini arttırmak için kullanmaya başlaması, İran açısından Çin'in stratejik önemini arttırmıştır. İran, kendisi gibi uzun yıllar boyunca “bölgesel veya küresel güç siyasetinden büyük güçler tarafından sistematik olarak dışlandığını” düşündüğü Çin'in yükselişini özellikle 1990'lı yıllar itibarıyla kendisine uygulanan ABD-merkezli uluslararası yaptırımlar nedeniyle artan ekonomik sorunlarını onarma aşamasında önemli görmüştür. Bu kapsamda ikili ilişkiler 1990'lı yıllarda

İran Lideri Ekber Haşimi Rafsancani ve

Çin lideri Jiang Zemin'in gerçekleştirdiği karşılıklı girişimlerle güçlenmiştir. 2000'li yıllarda İran'a yönelik artan ABD yaptırımları süresince, Çin'in İran'la ilişkilerini enerji temelinde sürdürmesi yaptırımlar nedeniyle olumsuz etkilenen ülke ekonomisinin kalkınmasına önemli katkılarda bulunmuştur.

2015 yılına gelindiğinde iki ülke arasında Ortak Kapsamlı Eylem Planı'nın imzalanmasını takiben iki ülke arasında kurulan stratejik partnerlik 2021 yılında imzalanan Kapsamlı Stratejik İşbirliği Anlaşması'yla zirve yapmıştır. Anlaşma iki ülke arasında enerji, Kuşak ve Yol Girişimi entegrasyonu, ulaşım, bankacılık, siyasi, kültürel, bilimsel, altyapı, telekomünikasyon, finansal, ekonomik, savunma ve güvenlik alanlarında iş birliklerinin artırılmasını öngörmektedir. Oluğça zengin bir içeriğe sahip olan söz konusu anlaşma bu yönüyle bir taraftan Tahran tarafından "tarihî bir gelişme" olarak nitelendi-

rilirken diğer taraftan ikili ilişkilere, Çin'in Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan da dâhil olmak üzere Körfez'in diğer önemli ülkeleriyle ilişkilerinde sahip olduğu resmî statüyü vermiştir. Tüm bu gelişmelerin neticesinde Çin-İran ilişkileri stratejik partnerlik seviyesine ulaşmıştır. Ancak bu gelişmelere karşın, birçok uzman ve analistin de dikkat çektiği üzere ikili ilişkilerin daha fazla kurumsallaşmasını ve derinleşmesini engelleyen çeşitli nedenler bulunmaktadır. Bunlardan en dikkat çekenini Çin'in, İran ile ilişkilerini sürdürürken ABD'yi de dikkate almasıdır. Bu dinamik stratejik işbirliğinde derinleşmeyi engelleyen önemli bir dinamik olması bakımından üzerinde durulması gereken konudur. Konunun bu bakımdan yaptığı etkinin öneminin daha iyi kavranması açısından öncelikle Çin ve İran'ın birbirlerine atfettiği öneme değinmek gerekiyor.

“İran, Çin'in artan ekonomik üretimini diğer ülke pazarlarına ulaştırmak için 2013 yılında Şi Jinping liderliğinde hayata geçirdiği Kuşak ve Yol Girişimi projesi için ön görülen Doğu-Batı kara ticaretinde kilit bir köprü konumundadır.”

ÇİN AÇISINDAN İRAN'IN ÖNEMİ

Pekin, Körfez'deki ekonomik, bölgesel, ticari ve güvenlik çıkarlarını muhafaza etme aşamasında İran'a stratejik bir önem vermektedir. İran, resmî olarak kanıtlanmış petrol ve gaz rezervleriyle 1990'lı yıllardan itibaren enerji ihtiyacı artan ve bu nedenle büyük bir enerji ithalatçısı konumunda bulunan Çin

açısından enerji üst devidir. Çin günümüzde enerji ihtiyacının yaklaşık %45'ini Körfez bölgesinden karşılamaktadır ve İran bu oran içerisinde önemli bir paya sahiptir. Bunun yanı sıra İran, Çin'in artan ekonomik üretimini diğer ülke pazarlarına ulaştırmak için 2013 yılında Şi Jinping liderliğinde hayata geçirdiği Kuşak ve Yol Girişimi projesi için ön görülen Doğu-Batı kara ticaretinde kilit bir köprü konumundadır. Bu motivasyonlar neticesinde iki ülke arasında artan ekonomik ve ticari temaslar Çin'i, İran'ın en büyük ticaret ortağı, enerji müşterisi, yatırım kaynağı ve yabancı inşaat sözleşmecisi hâline getirmiştir.

Çin'in İran'la iş birliğini sürdürmeye çalışırken aynı zamanda ABD ile ilişkilerini de korumak istemesi, İran'la ilişkilere temkinli ve dengeleme temelinde yaklaşmasının önemli faktörlerinden biridir. İran, 1979 İran İslam Devrimi'nden itibaren ABD ile birçok alanda karşı karşıya gelmesinin yanı sıra, Körfez'de ABD hegemonyasına meydan okuyan tek ülke konumundadır.

Çin açısından İran, enerji ve ticari açıdan önem taşımasının yanı sıra bölgede ABD etkisini dengeleme aşamasında önemli bir aktördür. Pekin'e göre İran'ın özellikle bölgesel nüfuzunu arttırmaya yönelik olarak izlediği politikalar ABD'nin, Ortadoğu'yla daha fazla meşgul olmasını sağlamaktadır. İran'ın özellikle son

dönemlerde nükleer gücünü artırması, 2003 Irak savaşını ve 2011 Arap Baharı sürecini takiben bölgesel etkisini Yemen'den Suriye'ye dek arttırması, kendisini 1979'dan itibaren Körfez'deki ve Ortadoğu'daki çıkarlarına yönelik en önemli tehditlerden biri olarak tanımlayan ABD'nin bölgeyle angajmanını arttırmaktadır. İran'dan algıladığı bölgesel tehdidin ancak İran'ın bölgesel etkisinin artmasının engellenmesiyle mümkün olduğunu düşünen Washington bu amaçla askerî, diplomatik ve ekonomik dikkatini bölgeye daha fazla vermektedir. Böylece ABD, Çin'in yaşamsal, ulusal ve uluslararası çıkarları için çok fazla önemli bir bölge olarak tanımladığı Hint-Pasifik'e tam olarak odaklanamamak-

ta ve ABD ile rekabetinde Pekin lehine avantaj oluşturmaktadır. Birçok Çinli uzman da uzun yıllardır devam eden ABD-İran çatışmasının Washington'ın Ortadoğu'daki angajmanını daha da arttırarak Pekin'in diğer bölgelerdeki yeteneğini arttırdığı konusunda hemfikirlerdir. Tüm bunlara karşın, Çin'in İran ile ilişkilerini denge temelinde sürdürdüğü dikkat çekmektedir.

ABD ETKİSİ

Çin'in İran'la iş birliğini sürdürmeye çalışırken aynı zamanda ABD ile ilişkilerini de korumak istemesi, İran'la ilişkilere temkinli ve dengeleme temelinde yaklaşmasının önemli faktörlerinden biridir. İran, 1979 İran İslam Devrimi'nden iti-

baren ABD ile birçok alanda karşı karşıya gelmesinin yanı sıra, Körfez'de ABD hegemonyasına meydan okuyan tek ülke konumundadır. Bu açıdan bakıldığında Ortadoğu ve Körfez bölgesindeki ABD hegemonyası ve güvenlik liderliğindeki mevcut statükodan memnun olamayan İran, Çin'i bölgedeki ABD etkisini azaltabilecek bir dengeleyici aktör olarak da görmektedir. Ancak Çin'in daha çok bölgesel, ulusal, enerji ve ekonomik çıkarlarını hesaba katarak İran'la ilişkilerini ABD karşısında denge temelinde sürdürmeye çalışması, Çin'i İran'a karşı sınırlı iş birliği temelinde ilişki geliştirmeye yönelterek İran'da terk edilme (*abandonment*) kaygısına yol açmaktadır.

“

Pekin, yaptırımlara maruz kalmamak ve ABD'nin finansal sistemine erişimini kaybetmek adına İran'la ekonomik ve bankacılık bağlarını azaltarak sürdürdü. Çin'in resmî verilerine göre, İran'dan petrol alımları 2019'da önemli ölçüde azalmaya başladı. Çin'in, 2019 yılına dek İran'dan ithal ettiği aylık petrol fiyatı 589 milyon dolar düzeyindeyken bu oranın yıl içerisinde aylık oranı 118 milyon dolara kadar geriledi.

”

İran-Çin ikili ilişkilerinde “güvenirlilik” konusunu tartışmaya açan bu dinamik, özellikle ABD-İran ilişkilerinde gerginliğin yükseldiği ve yaptırımların gündemde olduğu dönemlerde belirginleşmektedir. Pekin bu dönemlerde Ortadoğu, Körfez ve uluslararası düzeydeki çıkarlarını dikkate alarak özellikle İran'la ilişkilerini ABD'yle kendisini bir kriz ya da çatışma durumuna getirmeyecek ve ABD yaptırımlarına maruz kalmayacak şekilde dizayn etmeye azami özen göstermektedir. Çin'in bu kapsamdaki en belirgin uygulaması ABD Başkanı Trump liderliğinde, İran'ı son derecede zorlu olan yaptırımlarla daha kapsamlı bir nükleer anlaşma yapmaya zorlamak amacıyla uygulanan “azami baskı” döneminde gerçekleşmiştir. Pekin, yaptırımlara maruz kalmamak ve ABD'nin finansal sistemine erişimini kaybetmek adına İran'la ekonomik ve bankacılık bağlarını azaltarak sürdürdü. Çin'in resmî verilerine göre,

İran'dan petrol alımları 2019'da önemli ölçüde azalmaya başladı. Çin'in, 2019 yılına dek İran'dan ithal ettiği aylık petrol fiyatı 589 milyon dolar düzeyindeyken bu oranın yıl içerisinde aylık oranı 118 milyon dolara kadar geriledi. Bu oran Çin'in 2019 yılında İran'dan ithal ettiği petrol miktarında yüzde 82 düşüş gerçekleştirdiği anlamına geliyordu. Çin'in bu kaygılarla yaptırım kararlarına uygun davranmaya itina ettiğinin bir diğer göstergesi Çinli teknoloji firmalarının İran'da gerçekleştirdikleri faaliyetlerin kapsamında yaptığı değişikliklerdi. Çinli telekomünikasyon firması Huawei, Mart 2019 tarihinde İran'da bulunan 250 personelinin çoğunu işten çıkardığını bildirirken aynı yıl Çin-menşeli bilgisayar üreticisi Lenovo, distribütörlerinin İran pazarına satış yapmasını yasakladığını açıkladı. Tüm bunlar neticesinde Tahran, Ekim 2020'de Çin'den yaklaşık 20 milyar dolarlık döviz kazancı kaybı yaşadıklarını belirtti.

Sonuç olarak Çin ve İran ikili ilişkilerinin ilerleme kaydetmekte ve gelinen son aşamada her iki ülke yetkilileri de ikili ilişkileri “stratejik ortaklık” olarak nitelendirmektedir. Ancak Çin'in, İran'la ilişkilerini ABD'yle denge temelinde sürdürmeye çalışması, ilişkilerin kalıcılığı ve derinleşmesi aşamasını etkilemektedir. Tahran, 25 yıllık Kapsamlı Stratejik İşbirliği Anlaşması'nı Çin-İran ilişkilerinde bir kilometre taşı olarak lanse etse de anlaşmada öngörülen Çin yardımlarının ve Çin'le ticaret oranlarının Tahran'a ulaşılabirliği ve bu hususta ABD'nin yapacağı etki yadsınamaz bir belirleyici etkiye sahip olacaktır. ■